

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЗЕМЛЯ В НАРАТИВАХ ЖИТЕЛІВ КУП'ЯНЩИНИ ТА БОЙКІВЩИНИ

VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF LAND IN THE NARRATIVES OF THE INHABITANTS OF KUPYANSHCHINA AND BOIKIVSHCHINA

Масло О.М.,

orcid.org/0000-0002-1586-2805

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Волкова І.В.,

orcid.org/0000-0003-4725-8837

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української лінгвістики, літератури та методики навчання

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

У статті окреслено психоментальну специфіку концепту земля в наративах жителів Куп'янщини та Бойківщини. Було виокремлено такі найбільш значущі концепти для жителів вищезазначених територій: *воля, земля, віра (традиції), хата (домівка), родина, праця, громада, доля*. І хоча ці концепти представлені в мовній картині світу як жителів Куп'янщини, так і Бойківщини, але для концептосфери кожного регіону можна виділити базові. Концепт *воля* набуває більш широкого осмислення, виформовуючись у наративах бойків як визначальний чинник існування нації. Доведено, що концепт формувався під впливом низки чинників, а саме: історичного (у контексті спогадів про радянську систему, колективну працю в колгоспах, розкуркулення, визвольну боротьбу ОУН-УПА, Революцію Гідності), географічного (степи, поля (Схід), гори, ліси (Захід)); культурного (для бойків це діяльність Гределів (німецькі підприємці, Сколівщина), європейські цінності в співжитті один з одним, традиції святкування Різдва, Великодня та ін.; для жителів Куп'янщини це поняття *громади, збереження сімейних цінностей*). Проаналізовано номінативне поле концепту, яке становлять такі лексеми: *грунт, сад, город, поле, сад* – мають просторовий характер та корелюють із особистісною територією мешканців Сходу; *Україна (Батьківщина), ліси, гори, рідна домівка* – мають національні конотації в наративах бойків. Концепт *земля* залишається одним із центральних модусів формування етнічності, відповідно, є найуживанішим як у фольклорі, так й у творчості українських письменників. Переважає осмислення *землі* як *присадибної ділянки*, при цьому увиразнюється сема *заробіток*. Концептуальне поле створюється під впливом суспільно-історичних обставин. На відміну від жителів Бойківщини, на Сході селяни дотримують певних правил щодо періодів, сприятливих для землеробської роботи, у цьому вбачаємо архетипний зв'язок із прадавнім мисленням українського народу.

Ключові слова: концепт, лексема, номінативне поле, етноментальні компоненти, асоціативне поле, конотації, національно-культурні константи.

The article outlines the psychomental specificity of the concept of land in the narratives of the inhabitants of Kupyanshchina and Boykivshchina. The following most significant concepts for residents of the above-mentioned territories were singled out: will, land, faith (traditions), house (home), family, work, community, destiny. Although these concepts are represented in the linguistic picture of the world by both the inhabitants of Kupyanshchina and Boykivshchina, the basic ones can be singled out for the conceptual sphere of each region. The concept of will acquires a wider meaning, taking shape in the narratives of the fighters as a determining factor of the nation's existence. It has been proven that the concept was formed under the influence of a number of factors, namely: historical (in the context of memories of the Soviet system, collective labor in collective farms, disarmament, the liberation struggle of the OUN-UPA, the Revolution of Dignity), geographical (steppes, fields (East), mountains, forests (West)); cultural (for the Boiks, this is the activity of the Gredels (German entrepreneurs, Skolivshchyna), European values in living together with each other, the traditions of celebrating Christmas, Easter, etc.; for the residents of Kupyanshchina, it is the concept of community, preservation of family values). The nominative field of the concept is analyzed, which consists of the following lexemes: soil, garden, garden, field, garden – have a spatial character and correlate with the personal territory of the inhabitants of the East; Ukraine (Motherland), forests, mountains, native home – have national connotations in the narratives of the fighters. The concept of land remains one of the central modes of ethnic formation, and accordingly, it is the most widely used both in folklore and in the works of Ukrainian writers. The interpretation of the land as a homestead predominates, while the meaning of earnings is emphasized. The conceptual field is created under the influence of socio-historical circumstances. In contrast to the inhabitants of Boykivshchina, in the East, peasants follow certain rules regarding periods favorable for agricultural work, in this we see an archetypal connection with the ancient thinking of the Ukrainian people.

Key words: concept, lexeme, nominative field, ethnomental components, associative field, connotations, national and cultural constants.

Постановка проблеми. На сьогодні особливої значущості набувають дослідження концептів як ментальних одиниць, що є маркерами картини світу певного народу, адже містять у собі приховані змісти, віддзеркалені в колективній свідомості.

Виокремлення основних концептів – культурних, ментальних, історичних констант – на матеріалі говірок Куп'янщини та Бойківщини відбувся в межах грантового проєкту «Динаміка етнокультурних концептів Сходу і Заходу (на матеріалі говірок Центральної Слобожанщини і Бойківщини). Інформаторами були 22 особи Куп'янщини (с. Токарівка, Колодязне, Вільшана, Дворічна, м. Куп'янськ) та 44 особи Бойківщини (Сколе, Тухля, Славське, Труханів, Верхне Синьовидне, Ялинкувате, Хашчованя, Волосянка, Гребенів, Либохора) різної вікової категорії та професійної діяльності. Зауважимо, що опитування відбувалося незадовго до широкомасштабного вторгнення росії. Більшості вищеперерахованих сіл Куп'янщини вже не існує, як й інформаторів.

Спираючись на те, що концепти формуються під впливом соціопсихологічних та історичних чинників, було виокремлено такі найбільш значущі концепти для жителів вищезазначених територій: *воля, земля, віра (традиції), хата (домівка), родина, праця, громада, доля*. І хоча ці концепти представлені в мовній картині світу як жителів Куп'янщини, так і Бойківщини, але для концептосфери кожного регіону можна виділити базові. Для Сходу це концепти *земля (праця), хата (домівка), родина*. Кожний концепт має свої концептуальні ознаки. Наприклад, концепт *земля*, що є для Куп'янщини найбільш значущим, вербалізується насамперед лексемами *город, ґрунт, поле*. Щодо концепту *воля*, то він майже не представлений або його втілення реалізується через особистісну територію реципієнта: *покірність волі батьків* (молода дівчина не вільна у виборі пари/долі, не може керувати своєю поведінкою, обираючи нареченого), *своєчасно виконана робота (або її наявність)*, *насолада від споглядання краєвидів*. В опозиції до концепту *воля* є *неволя, рабство* в контексті безгосподарськості як за радянської системи, так і сьогодні, коли питання землі особливо гостро сприймається через набуття чинності Закону про ринок землі в Україні.

На Бойківщині базовими концептами є *воля, хата (домівка), родина, віра (у контексті традицій, свят), земля*, але вони мають дещо інші конотації. Наприклад, концепт *воля* набуває більш широкого осмислення, виформовуючись у наративах бойків як визначальний чинник існу-

вання нації, і має такі компоненти: *незалежність України* («*Воля для мене є мій рідний дім, в якому живу я і моя родина. Це є моє місто, в якому живуть мої родичі, мої земляки, мої співвітчизники, мої друзі, яким ніколи нічого не загрожує. Це Україна, в якій я можу вільно подорожувати. Це є моє бачення Європи, я люблю їздити в Європу, я люблю там дивитися. Але я приїжджаю з Європи і щось позичаю там, а тут втілюю уже. Тобто для мене воля, ну, вона зараз для мене є. Я вільна людина. Мені ніхто не може нічого боронити і заборонити. Я щаслива власне тим, що у нас Україна вільна і незалежна держава*» (Тетяна, 1973 р.н., м. Сколе); *визвольна війна, українська ідея* («*Воля – це тисячі людей тут приймали участь в ОУН, УПА. По горах можна знайти могили. Раніше тут все плюндрували. У ті часи людей знищували тотально. Тут ішла боротьба совєтів з ОУН-УПА на смерть до останнього, поки не вибили останнього. Як цинічно... Під час війни тут національно-визвольний рух був сильний, рух опору проти совєтів і німців*» (Ігор, 1960 р.н., м. Сколе); «*Воля є в нашому тризубі. Люди, які боролися ще сотні років назад, закодували волю в тризубі. То є наша ідентичність*» (Юрій, 1960 р.н., м. Сколе), «*То не просто Захар Беркут – то гімн свободі, то є заклик бути такими, як хотів би був чи Бандера, чи другі борці за незалежність*» (Ольга, 1955 р.н., Тухля).

Отже, і для Сходу, і для Заходу характерні спільні концепти, але вони мають інші конотації.

Зібраний матеріал уможливорює розуміння базових концептів для різних регіонів України як складних ментальних утворень, що формувалися під впливом географічного, соціального, історичного, культурного чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка робіт на сьогодні присвячена визначенню понятійного поля концепту. Так; із етносимволами співвідносить більшість концептів В. Жайворонок [4; с. 27], як унікальні поняття етнічної культури розглядає концепти І. Голубовська [3; с. 92]. В. Ужченко, Д. Ужченко зазначають: «Семантико-культурологічний обсяг концепту можна безкінечно уточнювати, віднаходити все нові й нові грані. Оскільки він виступає об'єктом дослідження не тільки лінгвістики, а й логіки, психології, культурології, філософії» [14; с. 234–235].

Концепт *земля* залишається одним із центральних модусів формування етнічності, відповідно, є найуживанішим як у фольклорі, так й у творчості українських письменників. На матеріалі української поезії та крізь призму фразеологічної та паремійної картини світу А. Огар дослідила образні

аспекти концепту *земля* [8; с. 11]; О. Павлушенко проаналізувала об'єктивацію концепту *земля* в художній картині світу Михайла Стельмаха [10]; Н. Голюкова – у художньому дискурсі П. Загребельного [2]; О. Слюніна – у поетичній картині світу Павла Мовчана [15] та в українській мовній картині світу [13]; І. Серебрянська – у мові української прози другої половини ХХ століття [11]; М. Лаюк – у творчості В. Герасим'юка [6] та ін. Низка праць присвячена дослідженню концепту *земля* у мовній картині світу українців: Н. Лобур [7], О. Железняк [5], Л. Бісовецька [1] та ін.

Психоментальна природа концепту *земля* в наративах жителів Куп'янщини та Бойківщини ще не були об'єктом дослідження мовознавців. З'ясування семантики концепту *земля* на прикладі різних регіонів України уможливить осмислення асоціативного процесу смислетворення, сфокусованого на різних поняттєво-естетичних узагальненнях.

Постановка завдання. Мета статті – окреслити лінгвокультурну специфіку концепту *земля* в мовній картині світу жителів Куп'янщини та Бойківщини.

Виклад основного матеріалу. Концептосфера жителів Бойківщини та Куп'янщини генерує етнокультурні та етноментальні компоненти, що формують національну мовну картину світу. Як для жителів Куп'янщини, так і для мешканців Бойківщини концептосфера формувалася під впливом різних історичних та географічних чинників, що визначали певне асоціативне поле національно-культурних констант, серед яких одним із базових є *земля*. Спираючись на картотеку зібраного матеріалу, автори дослідження виявили, що концепт *земля* домінує в концептосфері жителів Сходу та частково Заходу, але має різні конотації.

У наративах жителів Сходу когнітивні дефініції концепту *земля* відображені по-різному: *ділянка землі, город, сад, поле, степ*. Вони становлять ядро концепту. Найбільш уживаним іменниковим репрезентантом концепту *земля* є лексема **город** як об'єкт щоденної праці: «У мене земельного паю вобщі немає. Просто **огород** свій і все... У нас на **вгородах** шо, ми садим картошку, кукурузу, морковку, буряк, огірки, перець, петрушка там, що це... окроп сіємо це все, редиску садимо, помідорчики садимо, ну все, те, шо надо нам, все ми садимо» (Любов, 1959 р.н., смт Дворічна), «Земля – це **город**. В основном кормілиця» (Павло, 1966 р.н., с. Токарівка), «Нас і земля, і пенсія корме» (Олександр, 1945 р.н., с. Колодязне). «Держим **городи**, інакше за що жити. Земля – **годувальниця**» (Анатолій, с. Токарівка).

Такі просторові номінації, як *степ, поле* представляють типовий рельєф для Східної України.

Однією з когнітивних класифікаційних ознак концепту є кількісний параметр: наявність землі чи її відсутність, відповідно, заможність особи вимірюється чітко визначеними розмірами – кількістю соток (гектарів): «**Город не великий – шість соток всего**» (Ольга, 1949 р.н., с. Токарівка), «**Ну, оце ж як дід Микола вмер, синок же засадив, бачила чи? Деревя, ну яблуняма засадив половину огорода, а було **двадцять чотири сотки**, а стало **десять соток****» (Катерина, 1944 р.н., Вільшана).

На відміну від жителів Бойківщини, на Сході селяни дотримують певних правил щодо періодів, сприятливих для землеробської роботи, у цьому вбачаємо архетипний зв'язок із прадавнім мисленням українського народу: «**На Явдоишку (чотирнадцятого) посади картошку. Ну як воно же нема морозу та снігу, а як сніг уже ж не посадиш. Тридцять першого, тридцять першого Альошка, тож посади картошку. Ну, ткнеш шо-небудь там потрошки**» (Катерина, 1944 р.н., Вільшана).

Емоційним компонентом просторового образу землі у наративах жителів Сходу є лексема *пісня*. «**А це десь отуда за село два кілометри там буряки були. Ідуть, ну ладно, туди це, може, знаєте, хто проснувся, хто ні – співають. Ну йдуть уже назад, це ж уже понаморюються так, вироблені (і тоді ж перевіряли там, щоб через кажді двадцять сантиметрів бурячок цей ріс, строго ж дивилися, щоб не так уже ж, як навстоячі час уже, вже я полола вже навстоячі, а тоді ж проривали отак пальчиками), ідуть – співають. Вечером ідуть – співають**» (Ольга, 1949 р.н. Токарівка). «**У нашому селі співали. Ну раніше збиралися колективами і на поля їхали, співали пісні українські там, всякі**» (Любов, 1959 р.н., смт Дворічна). Процес роботи на землі не містить негативних конотацій, навпаки, опоетизовується.

Асоціативний ряд становлять лексеми **тяжка праця, постійний заробіток, хліб, пшениця**. Наприклад: «**Земля лучше, раз і навсегда, це ж доход постійний**» (Павло, 1966 р.н., Токарівка). «**Земля – це праця, якщо немає праці, немає сенсу жити**» (Павло, 1966 р.н., Токарівка). «**На Харківщині у мене жив брат [...] Це був Нововодолазький район. У вас степи, але ми як їхали туди, переїхали всю Україну з заходу на схід, ми справді побачили те, чого вже більше, напевно, не побачимо. Коли ми перший раз їхали, це був ще радянський час. Це ще всюди була пшениця, там наскільки було красиво!**» (Анна, 1958 р.н., Славське); «**Як звичайно, добра вчили,**

трудитися з раннього віку. Пастри, корови доїли і на полі заставляли роботи, і на городі заставляли робити, всюди» (Марія, 1965 р.н., Либохора), «**Працюємо на землі** [...] Тут працювали батьки мого чоловіка, тут ми вже працюємо, я вже тут сорок років, тут діти мої виросли. Ми привикли, ми з дитинства привикли **працювати тяжко**» (Оксана, 1959 р.н., Славське), «Я так люблю на полі робити, на землі. Я ондики, як з тиждень по операції, але всьо роблю. Я всьо собі сама роблю» (Марія, 1951 р.н., Славське).

Водночас у наративах старшого покоління є занепокоєння щодо «покинутості» землі, байдужості до неї сьогодні, відповідно тематичне мікрополе опозиції «земля» – «пустка» становлять «**Поле, врожай – бур'ян, трава**»: «Слабо слабо, не хочуть робити, бо всьо в магазині є. Шо такі старші та є, та й так» (Софія, 1949 р.н., Тухля); «Я люблю (про роботу на землі), але не так уже можу. А діти не хочуть помагати. Діти не хочуть допомагати, бо легше купити» (Ігор, 1955 р.н., Тухля) «Я з міста, женився в село, пішов косити ідесь зачепив косою межу – крику було, а тепер – коси, скільки хочеш. **Поле позаростало**» (Ігор, 1971 р.н., Славське), «Зараз все заростає. Ліси заростають, поля заростають, воно вже нікому нічо не треба. Корови не тримають, мало хто, вже хати обростають зараз. Лісом обростають зараз» (Марія, 1965 р.н., Либохора)

У наративах жителів Бойківщини концепт земля вербалізується насамперед лексемами **Україна (Батьківщина), ліси, гори, рідна домівка**: «Ну це ті красоти, які ми бачимо довкола. Це земля. Коли ти дивився на фотографію, ну і якихось чарівних міст, ну ти аналізуєш увесь цей світ, це така **домівка** для наших людей. Це такий шанс побачити усі красоти, що створив Бог (Тетяна, 1973 р.н., Сколе), «Нас годує **ліс**, нас годують **гори**» (Тетяна, 1973 р.н., Сколе); «Наші люди знають ціну землі. У мене є ділянка на Дубині. У мене вже чоловік сто питали, чи може б я продав. Нехай там будяки ростуть, але я продавати не буду» (Ігор, 1960 р.н., Сколе); «Я є україноцентричним, україноцінний. Дехто зациклений на своїй малій батьківщині, на тій же Слобожаничині. **Земля – це вся Україна**» (Юрій, 1960 р.н., Сколе), «Бойки завжди, завжди, всі віки був працюючий, своєрідний, цікавий народ, який не висувався, замкнений, власний, **кожен мав якусь там свою хатку, земельну ділянку, сім'ю. Це був їхній світ**» (Ігор, 1960 р.н., Сколе).

Концепт земля постає архетипом родової пам'яті в наративах жителів Заходу, іменниковим репрезентантом є лексема **спадок**: «У нас є власна

земля з **діда-прадіда**» (Ірина, 1984 р.н., Славське); «**Землю передавали у спадок.** Як донька виходила заміж, віддавали земельну ділянку і там вже будували хату, і там же сім'я жила. Але жили всі разом. Рідко хто де виїжджав. Це закладалося: і любов до свого, своєї землі, своєї хати, до сім'ї» (Ігор, 1960 р.н., Сколе); «... отут, де ми з берега, аж тудя, ну то більше як то тудя, дальше почала дорога, то була земля мого діда, і то було майже от аж до ріки, але ж то прийшли та пороздавали під плани людьми. Немає» (Анна, 1951 р.н., Славське).

Водночас увиразнюється сема історична пам'ять у контексті розповідей про гідроніми (річка *Опір*), антропоніми (*Захар Беркут*, *Олекса Довбуш*), топоніми (с. *Труханів*, *Славське*, *Любінці*), ороніми (*гори Маківка*, *Ключ*; *Писана*, *Клива*, *Тростян-гора*, *Колманці*, *Погар*): «там де **гора Писана**, ви не знаєте де, ну добре, тепер її називають **Захар Беркут**, але вона **Писана Криниця** – гора, бо якщо ви чули, в Карпатах колись був, ну то років, напевно, вже більше єсть, коли триста, **Олекса Довбуш**, ви чули, чи ні? От і він, туди він зі своїми побратимами ходив по тих горах, допомагав бідним людям, бо колись у нас була і Австрія – на Західній Україні, а далі була Польща, а тоді вже неповноважно. Але чому його гора назвали **Писана**, вона дуже красива, полога полонина і там дуже багато красивих квітів, там надзвичайно навесні... хоч це **Захар Беркут**, то колись було в нас, якщо, то, напевно, може, ви і, напевно, не чули того, щоб то такий був голова, як то говорять, села, його старостою називали, і коли сюди монголи аж сюди прийшли, татаро-монголи, і там село **Тухля** за нами. Там така дуже полого рівнина і там дуже була велика така битва, там з усіх сіл люди походилися і тих монголів не допустили далі, а то б були вони я не знаю, куди б вони пройшли, і назвали. Потім там є гора його **Захар Беркут**, бо він називав це **Захар і Беркут** прізвище отаке мав той староста, о, так шо то – все має свою історію, дівчата» (Анна, 1951 р.н., Славське). «Можу вам розказати там є в нас **гора Клива**, о там звідси не видно, бо дерево, о там, така красива гора. Там є **Тростян-гора**, отам далі, там багато туристів. А чому гора **Тростян**, тому шо там таке було, як вам сказати, озерце, озеро, і росла звідти тростина – і назвали **Тростян-гора**... Отут, як вам показати, є гора **Колманці** називається, бачите, така полого, а під нею, внизу, велика така долина назвали **Варшава**, а чому **Варшава** назвали, тому шо там дуже жив такий майстер, шо до нього люди, звідки

Бог знає звідки, приходили, він всім помагав, казав, як до того, а назвали його ще Іваном. Як до того Івана далеко іти, як до поляка у Варшаву, тому назвали ту долину **Варшава**... у нас тут як ота гора, що відразу сюди за нами через річку, то називається **Погар**. А чому **Погар**. Тому що колись не знаю коли то було, там був ліс, ліс вигорів, і лиш **Погар – погоріло**» (Анна, 1951 р.н., Славське). «Наприклад, село, на Стрий іхати, **Любінці** тепер. Фактично воно не було **Любінці** за Польщі. Воно було від слова дуб – з липи такий дуб: **Луб'єнци**, знову ж, бойківський діалект...» ((Володимир, 1956 р.н., Верхнє Синьовидне); «Люди не хочуть знати історію, людям байдужа історія, люди якісь інертні такі, матеріалісти. В даний час, я маю на увазі. Колись жили бідно, але... ну звичайно, не всі..., але духовно багато...» (Ігор, 1960 р.н., Сколе). «Село **Труханів**. Бо заснували **три хани**. Наїхали тут у гори три хани, і кажуть, що поселились тут. І так від них [...] село і називається. Не **Триханів**, а **Труханів**» (Юрій, 1966 р.н., Труханів), «**Славний** (були раніше в ті часи), а тепер перекутили шо то (і руске є добавляли), а правильніше – **Славське**» (Василь, Славське); «Річка **Опір** правильніше має називатися **Опір – спротив**. **Славське** – назва від 'славний'. За легендами, дуже славно тут чинили опір монголо-татарським [завойовникам] А в кінці одинадцятого не ми, тухляни, не славчани, а є таке село **Опорєць**, перед Лавочним. От. І там починається річка **Опорєць**, вона впадає в річку **Опір**. Бо вони і ми всі чинили спротив одвічний – бойківський, бойко!» (Ольга, 1955 р.н. років, Тухля).

Інформатори з Бойківщини вербалізують сегмент асоціативного поля «Рослинний та тваринний світ» у межах концепту земля: «Знаєте, нас більше тягне на **гриби**, на **ягоди**, на **лісові трави**. Ми чарівники свого роду, бо ми все знаємо про **гори**, чим та трава цікава, чим вона лікувальна, коли її збирати (Тетяна, 1973 р.н., Сколе); «Звичайно, шо працювати. З найдавніших часів тут, в Карпатах, селилися люди, жили люди, які для того, щоб вижити, треба було працювати. Треба було і на **полювання ходити**, і землю обробляти, і **худобу**, як **кажуть**, **кохати**, і доглядати, і годувати – з того люди жили (Ігор, 1960 р.н., Сколе). «Була своя земля (аякже), господарка була, **корови тримали**, **свині**, **кури**, так **тросечки пам'ятаю вівці**, більше **корови були**» (Марія, 1951 р.н., Славське). «В нас, що було головне – **тваринництво**. Ми... В кожній хаті було по дві – три корови. За Хрущова треба було не більше одну корову, не більше, бо то

податок. А тепер кажуть тримайте, хоч сто, а в селі, може десять – п'ятнадцять штук...» (Ольга, 1955 р.н., Тухля). «У мене там у селі, у центрі, **чотири корови**, було **тросє поросятко**, **дві овечки**, **телятка**, а зараз уже нема господарства» (Василь, 1959 р.н., Славське). «[Дід і баба] **корови** тримали, косили, молоко, сметану продавали. Зараз так само і у нас **получається**: корову тримаєш, сир-сметану продаєш. [...] І зараз **хазайство**. В мене **кінь**, **корова**, **тьолка**, **свинка**, **кури**... [...]» (Юрій, 1966 р.н., Труханів).

Образна парадигма концепту земля має інтертекстуальний вимір – мотив «Кайдашевої сім'ї» у контексті сварок за землю: «Коли Україна розпалася, тоді дуже люди за землю. Коли своє шукав би то. То там за межу чуть, то чуть не билися» (Марія, 1965 р.н., Либохора). «Ділимо межу. Усе буває. Не деруться за межу, а обзиваються. «Кайдашева сім'я» тут буває. Все буває, потім **миряться**» (Павло, Тетяна, 1966 р.н., 1961 р.н., с. Токарівка)

Слововживання концепту земля в наративах жителів Сходу пов'язане з уживанням епітетів з позитивною емоційно-оцінною конотацією, у наративах бойків – як з позитивним, так і з негативним емоційно-оцінним змістом: **рідна**, **файна**, **золота**, **багата**, **власна**, **родюча**, **свята**, **чорна**, **важка (тяжка)**, **млака (млачна земля)**, **камінний ґрунт**: «За **святу землю** **гризуться**... Раніше всі були рівні. Хто має наглість, то все добє» (Стефа, 1942 р.н., Славське); «А нас така знаєте земля, не є **чорна – кам'янистий ґрунт**» (Марія, 1965 р.н., Либохора). «Я тут народився, хочу тут і померти. Я їздив по Європі – в мене тут **рідна земля**» (Ігор, 1960р.н., Сколе); «Я завжди **братові** казала (брат живе на Харківщині): «Слухай, ми би в тебе **трохи** тої землі хоч в сумці привезли». У нас же... **каміння**. **Ґрунт** такий, як у вас під низом метр в глибині» (Анна, 1958 р.н., Славське); «**Фермерів** у нас нема. Землі немає. **Землі погані**. **Ґрунт не є такий родючий**. Тут так немає такої землі. Мама каже: «**Тяжка земля**». На Стрийщині є фермери. Але земля не є така **родюча**, як в Східних областях. Навіть на Волині – там пісок. Там садили багато картоплі. У нас **земля важка**» (Леся, 1960 р.н., Сколе). «Та в нас тут земля **не дуже гарна**, **млака** називається» (Ольга, 1955 р.н., Тухля); «У нас на землі добре **камінь родить** і через рік чорниця. Так шо можна з города назбирати камінь на фундамент хати» (Ігор, 1971 р.н., Славське). «**Батьківська земля** була **файна**, такий **городичь золотий**: там і помідори, і всьом **файно** м садила **бульбу**, **капусту**; **всьо мала**» (Марія, 1929 р.н., Славське).

«А у нас називають таке поле, де дуже багато води, – болото, що мокре таке, вологе – ото **млако, млачне**» (Анна, 1951 р.н., Славське). Про плодючу землю згадує жителька Бойківщини в контексті спогадів про відвідування Слобожанщини: «Для нас ото було дивно: ті красоти, ті такі тополі височезні, **багата земля, родюча земля**» (Анна, 1958 р.н., Славське). Щодо визначення плодючості землі, то в опозиції до номена **земля** перебуває номен **камінь**. Безпосередню причетність до землі як України реципієнти з Бойківщини виражають через займенники *наша, моя*, атрибути *рідна, свята, власна*: «Хісна, як у нас старі люди казали, але то є **моя** [земля], я отут во буду природу... І чи вродить тота бульба, чи не вродить, але якось так...» (Ольга, 1955 р.н., Тухля).

Образність, якою сповнені порівняльні конструкції в мовленні респондентів, засвідчує усвідомлення землі як центру родини: «Земля – то є друга **мама**, можна сказати» (Марія, 1964 р.н., Славське), «Для мене земля – то святе, як **жінка, мати, як діти, як сім'я**» (Ігор, 1960 р.н., Сколе).

Естетичний характер концепту земля в наративах бойків виявляється в конотемах «традиції, обряди, культура»: «Врахуйте те, що зараз Бойківщини, тої красоти, того всього, що пов'язано з Бойківщиною, тобто **культура, обряди, вишивка** і так далі, майже немає. Автентичного, я маю на увазі, немає. Купляють вишиванку, а душі в ній немає, смислу... Колись вишивали сорочку, то знали. Орнамент віками складався, його знали... Так само і тоді бойківську вишивку можна було пізнати всюди, бо вона бойківська, вона така, як космацька, жовтогаряча вишивка, що її не спутаєш ні з ким. Це конкретно така автентика гуцульська. Тут то пропало. Тут все... ну зараз трошки піднімається... От у мене одна така жіночка, старша була, вона ще... [...] І донька тої бабусі зберігла дві материнські сорочки. Одна вишита, плаття було гарне. [...] Тут якби з плечей донизу розлітаються орли – така вишивка була красива. Вона пояснювала, що це туга за Батьківщиною» (Ігор, 1960 р.н., Сколе).

Концептуальне поле створюється під впливом суспільно-історичних обставин. Для жителів Сходу це *радянська система, колгоспи, набуття чинності Закону про ринок землі*. Для бойків концептуальне поняття земля формується насамперед як визначальний чинник **боротьби за свободу**, генеруючи таким чином українську ідентичність у контексті спогадів про Захара Беркута, визвольну боротьбу ОУН-УПА, таких політичних та культурних діячів, як С. Бандера, Я. Стецько,

Є. Коновалець, М. Лебідь, А. Шептицький; створення патріотичних організацій, українських громадських організацій: «Просвіта», «Луг», «Сокіл», прихід радянської влади; розкуркулювання, голод: «Тому традиції українства тут були міцні. Австрія не була така гноблива, як Польща, як Росія. І за Польщі почав формуватися український супротив, починаючи з молодіжних організацій **«Сокіл», «Пласт»** (пластуни), потім **ОУН** формувався і так далі. Тому підпілля проти Польщі було дуже сильне. І тому коли в тридцять дев'ятому прийшли воїни Сталіна, то всьо підпілля переключилося на советів...» (Володимир, 1956 р.н., Верхне Синьовидне), «**Бандера** був добрий, він боровся за Україну, а під його марку тако здавали людей... Одні борці, другі не борці... Патріотів більше раніше було» (Стефа, 1942 р.н., Славське); «То, що вчив **Захар Беркут**, то донині треба «об'єднуйтеся», але того нема. Абсолютно! Я би так сказала ще, як негатив такий» (Ольга, 1955 р.н., Тухля); «Хтось може звинувачувати **керівників** тогочасного **визвольного руху**, що для чого такі жертви. Але тут є виправдання: вони боролися за себе, хоча свідомо знали, що їх радянська влада знищить... було багато сформованих українських громадських організацій: **«Просвіта», «Луг», «Сокіл»** і так далі. Тоді дозволяли вони. І через те трошки той сільський люд піднімався. Там спілки всякі, єдність отут була, яка давала змогу людям своєю справу створювати, тобто якийсь маленький, як тепер кажуть, бізнес» (Ігор, 1960 р.н., Сколе). «Бойки – це оті во, що у Львові, оті **націоналісти, оті Бандера (Стрий), Стецько, Лебідь, Коновалець** – то є ми! То є бойки! Ви мене зрозуміли? Духу бойка важливо в першу чергу не мастки, а внутрішнє переконання, що ми не під ким ніколи... Чи ви зрозуміли? Бойки відстоювали незалежність» (Ольга, 1955 р.н., с. Тухля); «За **советів** нікому не жилося добре» (Ігор, 1971 р.н., Славське); «Тут був **голодомор**, страшенно знищив людей, репресії. Воно наскільки переламало свідомість людей... і не тільки голодомор. **Репресії**... Тут же у тюрмах знищено у кожному містечку, починаючи від Сколе, закінчуючи Львовом, Тернополем – десятки, сотні тисяч людей було знищено. Хто лишився живий, той завжди має якусь [...] образу на той радянський устрій. Ну поляки тоже проводили свою роботу, вони тоже в деякій мірі гнобили. Австро-Угорщина більш лояльна була...» (Ігор, 1960 р.н., Сколе) «**Голод** не скажу в якому то році... По війні. Пухли, вмирали. Боже! А в тата й мами була корова, вівці були; молоко,-

сир, смитана була. Виживали» (Марія, 1929 р.н., Славське). Отже, концептуальне поняття земля у наративах бойків виформовується як простір самоствердження себе як нації.

Щодо сьогодення, то в наративах мешканців Західної України з'являється занепокоєння з приводу екологічних проблем, пов'язаних із вирубкою лісів, виїзду молоді за кордон у пошуках кращого заробітку: «А у нас ті чудеса знищують, рублять ліс, тотально знищують по горах... [...] Кажуть, визискувачі, капіталісти – так. Але вони (Гределі) не тільки збирали ліс, але вони і вміли його посадити. Різати правильно, в певний період. Вони не нищили так, як зараз знищили всі Карпати, всю Сколівщину, що проблеми з наводками, починаючи з Закарпаття і так далі» (Ігор, 1960 р.н., Сколе); «Зараз дуже завидні люди, дуже завидні, по заграницях пороз'їжджалися, попробували іншого світа [...] Дуже багато людей ідуть...» (Любов, 1951 р.н., Верхнє Синьовидне). «Пани про людей не думали, але ... все було по-газдівському. Звичайно, в своїх інтересах, але виконувалися функції державного значення. Чого тепер абсолютно... Ну що ви повірите, що оті, що крадуть ліс, що вони не в зговорі з усіма вищестоящими органами... Розумієте, що в нас тепер робиться: попри потоки води, де стікає вода, завжди був... така традиція бойківська – не дай Боже зрубане дерево! За то голову можна було відрізати, відрубати! А тепер найлегше де стягнути, вкрати?» (Ольга, 1955 р.н., Тухля). «Зараз дуже завидні люди, дуже завидні, по заграницях пороз'їжджалися, попробували іншого світа, гроші [...] Дуже багато людей ідуть... Багато пороз'їжджалося, порозводилися. Боже! Пороз'їжджалося... То вчать одні, то по заробітку, бо що тут заробиш? Тут нема де робити в нас. Нема роботи, як то колись, як той колгосп [був]. Одні пасли худобу, другі доїли, треті... Та й все якось ішло. А тепер...» (Любов, 1951 р.н., Верхнє Синьовидне); «А уявіть собі, якщо би була позиція держави до кожної людини зокрема, до кожної сім'ї, щоб батьки не їхали по світах на ті заробітки, а дати тут заробити. У нас тут море роботи, тут треба піднімати кожен куток, починаючи з свого подвір'я, закінчуючи цілою Україною» (Ігор, 61 рік, Сколе).

Для жителів Куп'янщини, незважаючи на поодинокі негативні конотації, лексема **колгосп** має переважно позитивні характерологічні ознаки: **стабільність, надійність**. «Раньше, як розпадалися **колхозы**, людям зарплату не платили, люди картошку продавали, люди так виживали» (Павло, Тетяна, 1966 р.н., 1961 р.н., Токарівка)

«Ну раньше хоть работа в селах была, робили, ну хтось їхав десь шукав далі, а зараз ж в основному роботи в колхозах нема, **колхозів же ж нема, роботи немає**, їдуть кращої шукати долі» (Любов, 1959 р.н., смт Дворічна). «**Наша земля була в колхозні**, ну, в колгоспі не дуже хараішо платять» (Наталя, 1938 р.н., Колодязне), «**Колгосп, радгосп** – у нас все було тут. І колгосп, і радгосп, і ми робили, й пололи буряки, і на фермі ось Оля робила, пололи буряки. Всі пололи... А во-первых, сахарь давали, і зернечко давали, в сім'ю шось ішло... **Колхоз допомагав**» (Ольга, Ніна, с. Токарівка).

У наративах бойків згадки про радянську систему, колгоспи, навпаки, мають більше негативних конотацій із предикатними сполуками **радянська влада нищить, плюндрує, краде: «Колгосп паї не давав, то було всьо їхнє, абсолютно їхнє. А тоді вже розвалилися, але з другого боку, в колгоспі щось було і заробітки якись трошки...»** (Ольга, 1955 р.н., Тухля); «**Ми в колгосп ходили.. ми товкли льон...Збираємося, як почнемо співати... Згадка про колядку (голод 1946 року). Тяжкі життєві пісні**» (Стефа, 1942 р.н., Славське). «**Радянський Союз нікого не питався. Зараз ні. В нас то приватизоване, а то поля попало дідового ну там 1500 квадратних метрів разом з будинком, а там інших місцях є та слухайте, та потім ніхто не дивився. То всьо прийшла **радянська влада** та все було державне і ти не мав права. Он то шо за нами другий сусід був отакий, як його назвали Роман Іваночків вродє прізвище, то в нього було стільки землі, шо його як куркуля відправили в Казахстан. Ну він тоже помер**» (Анна, 1951 р.н., Славське) «**Прийшли чужинці, які повністю забороняли і релігію, і ту культуру, яка пов'язана з автентичною Бойківщини. І злам відбувся не тільки в матеріальних речах. Які пропали просто. А злам відбувся в свідомості людей. У вас з вісімнадцятого року, а тут, рахуйте, з тридцять дев'ятого року. Все. І воно поступово **нищилося, нищилося, нищилося**... Потім з приходом радянської влади в тридцять дев'ятому році все пішло на смарку... **радянська влада розікрала, знищила, сплюндрувала**, а натомість ніби після війни вже почали створювати лісгоспи»** (Ігор, 1960 р.н., Сколе). «**На Сибір забрали тата, бабу і діда. Чого? Та прийшла **Совецька власть**, та тоді вивозили вагонами після війни. Позабірали всьо: хазяйство, коня, корову, хату розібрали... Сорок сьомий рік. Через десять років [повернувся] Прописки нема, жити нема де, хати нема. [...] А шо робити, як взяли і виселили? Як забрали тут? Казали**

раньше, шо прийшли москалі та й повивозіли всю Західну Україну, кóго куда. [...] Ви не бачите по телевизору, як вивозіли, як знуцалися з людей, як не було, шо їсти?» (Юрій, 55 років, Труханів); «За **советів** нікому не жилося добре, хіба окремих людям: завскладом...мали підпільні цехи» (Ігор, 1971 р.н., Славське); «**Поваги (до советів)** ніякої не було. Тато поляків не любив. Але за поляків культура була вища...Росіян не люблять тут здавна. Але не тих, що в Сибіру, бо там всі були виселені. То бабуся з ними спілкувалася. Ті росіяни, що там були (у Сибіру), нам так допомагали. ... І сказали, що є які там російські люди були кращі, ніж наші. А до москалів партійних мали претензії і їх не любили» (Олександра, 1960 р.н., Сколе).

Поодинокі позитивні конотації пов'язані із знову ж таки *рівністю, стабільністю, наявністю роботи*: «... я не можу сказати, що в мене ностальгія за радянським часом. Але в цей час була якась **стабілізація**, була якась **дисципліна і праця теж**» (Оксана, 1959 р.н., Славське) «**Батьки робили в радгоспі (мусіли бути задоволені тою роботою), за трудодні якісь робили, в ланці, їм там щось трошечки платили**» (Марія, 1951 р.н., Славське).

Концепт *земля* в контексті спогадів жителів Куп'янщини набуває нового семантичного наповнення – *колективна праця, згуртованість громади*, у наративах бойків – *генетичної пам'яті*: «А потім став колхоз, а з колхоза уже почали перекидувати нас то туди, то туди, а тепер уже все землі раскідали, арендатори кругом – розділили вообщем. Расколоті деревню, расколоті село – повиєжались люди в город» (Неля, 1950 р.н., Токарівка); «Ну раньше збиралися колективами і на поля їхали» (Любов, 1959 р.н., смт Дворічна); «**Колись бойко жив віками на своїй землі, народжувався в тому Скольому і вмирав у тому Скольому, чи в Підгородцях, чи в Тисовці. [...] Триста років ті покоління жили в Рябчику чи в Тисовці. Люди дуже цінували землю, люди не продавали так, як зараз роблять, а навпаки: той, хто десь приїхав в Америку на заробітки, то вони приїжджали й купляли землю**» (Ігор, 1960 р.н., Сколе).

Щодо громади, то в наративах бойків ця сема набуває зовсім іншого змістового наповнення – політичні об'єднання, що боролися за незалежність України. Так, на запитання про громади на Бойківщині, інформатор відповів: «**То ж тоді весь такий Рух організовувався. А вона така активна діячка була (про подругу). Мамині брати були в УПА. От їх (родину) тоді виселили були в Сибір. Поряд з нами жив генерал УПА Гасен ...**

Щодруга хата була зв'язана з УПА» (Олександр, 1960 р.н., Сколе); «**То молодь вся була організована в Стрию (була в УПА)**» (Ігор, 61 рік, Сколе).

Висновки. Отже, номінативне поле концепту *земля* у наративах жителів Куп'янщини та Бойківщини формується під впливом різних соціопсихологічних та історичних чинників. Спираючись на картотеку зібраного матеріалу жителів Сходу, було виявлено, що концепт *земля* становлять такі лексеми: *грунт, сад, город, поле, сад*. Вони мають, відповідно, просторовий характер, а також обмежуються особистісною територією реципієнта. Концепт *земля* позбавлений національних конотацій, але постає як архетипна модель землі-годувальниці, це виявляється в асоціативному ряді: *праця, хліб, заробіток, життя*. Радянська система ведення сільського господарства міцно вкоренилася у свідомості жителів Куп'янщини, отже, центральним семантико-когнітивним компонентом концепту *земля* є *колгосп*, що має переважно позитивні характерологічні ознаки: *стабільність, надійність*. У контексті спогадів про радянський час концепт *земля* моделюється такими компонентами, як *колективна праця, громада*. Переважає осмислення землі як *присадибної ділянки*, при цьому увиразнюється сема *заробіток*. Концептуальне поле створюється під впливом суспільно-історичних обставин. Для жителів Сходу це *радянська система, набуття чинності Закону про ринок землі*.

Концепт *земля* в наративах жителів Бойківщини вербалізується такими лексемами, як *Україна (Батьківщина), ліси, гори, рідна домівка*. Концепт *земля* має національні конотації, корелюючи з концептом *воля* в контексті спогадів про визвольну боротьбу ОУН-УПА, таких політичних діячів, як С. Бандера, Є Коновалець, Я. Стецько, М. Лебідь. Переважає осмислення землі як *Батьківщини*, увиразнюється сема *родова (історична) пам'ять, спадок*. У контексті розмов про сьогодення бойки занепокоєні вирубкою лісів, що призводить до катастрофічних наслідків, номінативне поле концепту доповнюється лексемою *екологія*. Жителі Куп'янщини занепокоєні появою орендарів, Законом про ринок землі, концепт *земля*, відповідно, набуває нових конотацій і скорегований сучасною економічною політикою.

У наративах жителів Сходу слововживання лексеми *земля* пов'язане з епітетами з позитивною емоційно-оцінною конотацією, у наративах бойків – як з позитивною, так і з негативною емоційно-оцінною характеристикою: *рідна, файна, золота, багата, власна, родюча, свята, чорна, важка (тяжка), камінний ґрунт*.

Концепт *земля* для жителів обох регіонів набуває символічного значення, уміщуючи компоненти *життя, Україна, рід, дімівка*. Він є модусом загальнолюдської картини світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бісовецька Л.А. Концептуалізація землі в мовній картині світу українців. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2020. № 13. С. 5–10.
2. Голікова Н. Концепт «земля» в художньому дискурсі Павла Загребельного. *Українська мова*. 2017. № 2. С. 31–35.
3. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: монографія. Київ: Логос, 2004. 284 с.
4. Жайворонко В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 23–35.
5. Желєзняк О. Концептуалізація архетипу земля в поетичній картині світу українців. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. Володимира Винниченка*. Сер.: Філологічні науки. 2010. Вип. 89 (1). С. 412–416.
6. Лаюк М. Карпатський текст у творчості Василя Герасим'юка: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: спец 10.01.01 «Українська література», Київ, 2018. 21 с.
7. Лобур Н. Культ землі в українській мові. *Дивослово*. 1996. № 3. С. 22–23.
8. Огар А. Образні аспекти концепту земля (на матеріалі української поезії). *Рідне слово в етнокультурному вимірі* : зб. наук. праць. Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка. Дрогобич : Посвіт, 2014. С. 46–51.
9. Огар А. Вербалізація концепту земля у фразеологічній та паремійній картинах світу. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*, 2011. С. 203–208.
10. Павлушенко О. А. Об'єктивація концепту земля в художній картині світу Михайла Стельмаха. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського*. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / [гол. ред. І.Я. Завальнюк]. Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2017. Випуск 24. С. 113–121.
11. Серебрянська І. Лексико-семантична група «Особливості земної поверхні» як репрезентант концепту «земля» в мові української прози другої половини ХХ ст. *Мовознавчий вісник: збірник наукових праць*. Черкаси, 2010. Вип. 11. С. 273–277.
12. Слюніна О. В. Концепт земля в українській мовній картині світу: лінгвокогнітивне осмислення. *Лінгвістика: зб. наукових праць*. Луганськ. 2009. 31(16). С. 159–169.
13. Слюніна О. Образ Землі в індивідуальній поетичній картині світу Павла Мовчана: лінгвокогнітивний вимір. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Сер. : Філологічні науки. 2010. Вип. 89(5). С. 92–98.
14. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: Посібник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Луганськ: Альма-матер, 2005. 400 с.